

Wanda Decyk-Zięba
 (Uniwersytet Warszawski,
 e-mail: wdecyk@uw.edu.pl)

STUDIA KRYSTYNY DŁUGOSZ-KURCZABOWEJ NAD GWARĄ ZAGNAŃSKĄ

Dialektologia nie stanowiła głównego obszaru zainteresowań naukowych Krystyny Długosz-Kurczabowej [Karaś 2006, 9; Dubisz 2016, 100], ale stała się klamrą otwierającą i zamykającą jej dorobek naukowy. Swoją przygodę naukową rozpoczęła K. Długosz od pracy magisterskiej pt. *Porównanie dwóch wsi małopolskich w zakresie morfologii i słownictwa* [1962], jedną z tych wsi był Zagnańsk (pow. Kielce), drugą Książnice Wielkie (pow. Kazimierza Wielka), a zakończyła opracowaniem *Słownika gwary zagnańskiej*, który – dzięki staraniom rodziny – ma się wkrótce ukazać.¹ Gwara zagnańska stanowi część składową dialektu małopolskiego (ściślej: środkowopółnocnomałopolskiego). Zagnańsk uważała K. Długosz-Kurczabowa za miejscowość rodzinną, w Chrustach² jej rodzina zamieszkała po zakończeniu II wojny światowej, tu też spotkała po raz pierwszy Józefa Kurczaba, w przyszłości męża. Krystyna Długosz urodziła się 13 kwietnia 1940 r. w Domaszowicach. W roku 1957 zdała maturę w Liceum Ogólnokształcącym w Kielcach i rozpoczęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Warszawskim. W czasie Jej studiów (1957–1962) w środowisku polskich językoznawców żywe było zainteresowanie badaniami dialektologicznymi: dyskutowano o metodologii badań, dokonano porównań osiągnięć krakowskiej szkoły Kazimierza Nitscha i warszawskiej, statystycznej, socjologicznej, Witolda Doroszewskiego, prowadzone były na szeroką skalę badania terenowe. W dyskusji o pochodzeniu polskiego języka literackiego badacze często odwoływali się do osiągnięć dialektologii historycznej. Wysoka też była ranga dialektologii jako przedmiotu w dydaktyce uniwersyteckiej. Atmosfera naukowa, osobowość Profesora Witolda Doroszewskiego oraz więzi emocjonalne z Za-

¹ Synowi doktor Krystyny Długosz-Kurczabowej, Maciejowi Kurczabowi, składam serdeczne podziękowania za pomoc w przygotowaniu tego tekstu.

² Nazwa *Zagnańsk* jest używana przez K. Długosz-Kurczabową w znaczeniu historycznym, z centrum we wsi Chrusty oraz wsiami Ściegna, Gruszka, Lekomin, Zachelmie, Wąsosza, Jaworza, Siodła, Występa, Belno. „W mojej świadomości Zagnańsk to nazwa miejscowości, Chrusty – uściślenie lokalizacji, nazwa ulicy” [Długosz-Kurczabowa 2015, 31].

gnańskim zapewne zdecydowały o wyborze przez studentkę Krystynę Długosz seminarium językoznawczego.³ W tym czasie W. Doroszewski był kierownikiem Katedry Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego i Pracowni Dialektologicznej Polskiej Akademii Nauk. Obie placówki mieściły się na II piętrze gmachu polonistyki UW przy Krakowskim Przedmieściu. W czwartki Profesor prowadził rano wykłady uniwersyteckie (na których bywali również pracownicy PAN-u), po południu odbywały się zebrania naukowe w Pracowni Dialektologicznej, w których uczestniczyli pracownicy uniwersyteccy. Do osób, które wywarły wielki wpływ na myślenie K. Długosz-Kurczabowej o dialektologii należała Wanda Pomianowska. Razem z nią zorganizowała pierwszy swój wyjazd ze studentami na badania dialektologiczne w Góry Świętokrzyskie (do Radkovic).⁴ Było to dla niej niezwykle i ważne doświadczenie, o którym po wielu latach napisała:

Przekonałam się, że dialektologia poznawana z najlepszego podręcznika, gwara odsłuchiwana z najlepszego nawet nagrania jest martwa. Najpierw potrzebna jest rozmowa z człowiekiem, bezpośredni kontakt z informatorem, później dopiero analiza zapisów, nagrań, uogólnień [Długosz-Kurczabowa 2002, 34].

Pracę magisterską obroniła w 1962 r. W tym samym roku wspólnie z Władysławem Kupiszewskim opublikowała artykuł w „Poradniku Językowym” pt. *Nazwiska żon, córek i synów w dwóch wsiach małopolskich* [1962]. Przedmiotem analizy było 68 nazwisk z Książnic Wielkich, 70 z Zagnańska. Zasadnicza różnica pomiędzy nazwiskami z jednej i drugiej miejscowości polegała na innym zakresie użycia sufiksów: w Książnicach w nazwiskach żon dominuje *-ka* (*Novocka* : *Nowak*), natomiast w Zagnańsku – *-owa* (*Ćeślakowo* : *Cieślak*), w nazwiskach córek: w pierwszej miejscowości *-anka* (*Ćichonka* : *Cichy*) i rzadziej *-ówna*, w drugiej zaś *-ówka* (*Smoleńufka* : *Smoleń*), rzadziej: *-anka*, *-ówna*, *-ka*, *-owa*. Sufiks *-ówka* w tej funkcji jest charakterystyczny dla okolic Gór Świętokrzyskich. Zasięg jego występowania ograniczają miejscowości: Zagnańsk, Łączna, Suchedniów i Iłża. W wypadku sufiksu *-owa* obserwuje się konsekwentną jego repartycję w nazwiskach żon i córek, w nazwiskach żon występuje on w postaci *-owo* (por. wyżej *Cieślakowo*), w nazwiskach córek w postaci *-owa* (*Korusowa* : *Korus*). Jest to – zdaniem K. Długosz-Kurczabowej – wynikiem historycznego rozwoju *a* jasnego (nazwy córek są historycznie

³ O przyczynach zainteresowania wówczas dialektologią i wyborze seminarium K. Długosz-Kurczabowa nie wspomina w opublikowanych tekstach, można jedynie o nich pośrednio wnosić z tekstów jej autorstwa poświęconych Mieczysławowi Szymczakowi [Długosz-Kurczabowa 1991, 25] i Wandzie Pomianowskiej [Długosz-Kurczabowa 2002, 34].

⁴ W Radkowicach, kieleckiej posiadłości państwa Pomianowskich, K. Długosz-Kurczabowa gościła też później, uczestnicząc zarówno w spotkaniach dialektologów, jak i członków Koła Kielczan [Długosz-Kurczabowa 2002, 35].

przymiotnikami w odmianie prostej) i *a* ścieśnionego (nazwy żon są zaś formami odmiany złożonej (zaimkowej) przymiotnika). Za pomocą sufiksu *-ka* w Książnicach Wielkich tworzy się nazwiska żon, w Zagnańsku natomiast nazwiska córek. Duże różnice widoczne są w sposobach nazywania synów. W Książnicach przeważają formy sufiksalne (*-ak*, *-ik/-yk*, *-aczyk*, *-ka*, *-ek*, np. *Vypyśok* : *Wypych*, *Duśik* : *Duś*), w Zagnańsku nazwiska synów są tożsame z nazwiskami ojców lub stosuje się formy opisowe, składające się z imienia syna i nazwiska ojca w dopełniaczu lp. (*Češek Krafca*) lub w formie przymiotnika dzierżawczego (*Kažik Długosuf*).

Tekst ten, będący debiutem naukowym, dotyczy gwary, ale przedmiotem opisu są formy słowotwórcze. I to właśnie słowotwórstwo na długo stanie się jednym z ważnych obszarów badawczych K. Długosz-Kurczabowej.

Do badań gwaroznawczych K. Długosz-Kurczabowa powróciła dopiero po ponad czterdziestu latach. Ich podstawę stanowił materiał leksykalny, który był przez nią gromadzony w dwóch etapach: 1) w latach 1960–1962 w związku z pracą magisterską *Porównanie gwar dwóch wsi małopolskich w zakresie morfologii i słownictwa*, 2) w latach 2004–2005 w celach porównawczych. Zmiany zachodzące w gwarze zagnańskiej obserwowała też podczas licznych pobytów w stronach rodzinnych. Podczas badań prowadzonych w latach 60. ubiegłego stulecia szczególną uwagę zwracała na zjawiska, które były charakterystyczne dla Zagnańska w opozycji do gwary drugiej badanej wsi – Książnic Wielkich. Celem badań porównawczych było określenie zakresu i intensywności zmian językowych, które się w gwarze zagnańskiej dokonały w ciągu ostatniego półwiecza. Interesowała ją mowa najstarszego pokolenia mieszkańców obu wsi. Wyniki swoich badań przedstawiła w trzech artykułach. Dwa z nich – *Językowe procesy integracyjne (na materiale małopolskiej gwary wsi Chrusty)* [2005] oraz *O przemijaniu pewnych słów (na materiale gwary Zagnańska w województwie świętokrzyskim)* [2015] – poświęcone są zmianom zachodzącym w słownictwie. W pierwszym dokonała klasyfikacji wyrazów wychodzących z użycia, zapomnianych, drugi dotyczył desakralizacji i laicyzacji słownictwa religijnego. Przedmiotem opisu w trzecim artykule – *Gwara Zagnańska pół wieku później* [2006] – są zmiany wewnętrznojęzykowe, które zaszły zarówno w systemie gramatycznym, jak i w słowniku. Całość dopełnia *Słownik gwary zagnańskiej*, w którym we *Wprowadzeniu* znalazła się obszerna charakterystyka gwary (łącznie ze składnią).

Za główną przyczynę zmian językowych K. Długosz-Kurczabowa uznała czynniki zewnętrznojęzykowe: zmiany społeczno-kulturowe i ekonomiczne, które dokonały się na wsi w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat. Do negatywnych zaliczyła: wyludnienie wsi, zanik tradycyjnych gospodarstw wiejskich, upadek państwowych zakładów pracy, do pozytywnych

– podniesienie poziomu życia mieszkańców, rozwój życia kulturalnego czy modę „na Zagnańsk” wśród mieszkańców Kielc.

Przedmiotem opisu są zmiany fonetyczne, fleksyjne, słowotwórcze i leksykalne.

ZMIANY FONETYCZNE

Do charakterystycznych cech gwarowych, które zanikły, należą:

- mazurzenie (*sed* ‘szedł’, *desc* ‘deszcz’);
- denazalizacja samogłosek nosowych w każdej pozycji (*set xuob bez uoke, n’us na plecach moke* ‘szedł chłop przez łąkę, niósł na plecach mąkę’);
- podwajenie *-s-* → *-ss-* (*bosso, do lassa, m’iesso*), *-ś-* → *-śś-* (*w’iśśi*), *-n-* → *-nn-* (*do gm’inny*);
- obniżenie artykulacji *i/y* → *e* w pozycji przed *l, ł* (*p’iel* ‘pił’, *bety* ‘były’, *rob’ieli* ‘robili’);
- metateza *-kt-* → *-tk-* (*tko, nitko, tkóry*) oraz *śr-* → *rś-* (*rśoda, rśok* ‘świerk’), przykłady funkcjonują jako wyrazy cytaty, pojawiają się przy wspomnianiu pewnych osób.

Dobrze zachowane są cechy regionalne:

- udźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa, również w formach czasu przeszłego (*byl’iżmy*);
- twarde spółgłoski wargowe w formach czasownikowych 1. os. lp. (*skrobe* ‘skrobię’, *skube* ‘skubię’, *trzepe* ‘trzepię’).

ZMIANY FLEKSYJNE

We fleksji rzeczownika zmiany polegają na:

- zaniku rzeczowników rodzaju męskiego: *georgiń, jemioł, szos, topól* czy *piętr*, rodzaju żeńskiego: *taboretka, bochenka* (zachowane nadal: *beretka, krawatka, morga, mysza, wsza*) czy rodzaju nijakiego *pulso*;
- zastąpieniu formy *brwia* przez *brew* (choć pozostaje *chorągwia*) oraz zaniku formy *brzytew* obocznej do *brzytwa*;
- zaniku w dopełniaczu rzeczowników miękкотematowych rodzaju żeńskiego końcówki *-e* (*do kaplice, z miednice*);
- cofaniu się w celowniku rzeczowników męskich końcówki *-owi* (*diabłowi, kotowi, psowi*);
- zaniku w miejscowniku form *w krzyzie* i *w domie* (ironicznie nacechowaną formę spotyka się w wyrażeniu *pani w kapelusie*);
- regresie końcówki *-a* w mianowniku lm. rzeczowników twar-dotematowych (*adwokacio* = *adwokacia, policjancio, studencio*), zachowaniu w nielicznych przykładach końcówki *-e* (*brwie, zapowiedzie, gzymsie*);
- ograniczeniu zakresu użycia końcówki *-ów* w dopełniaczu lm. (*łatów, koniów, polów*).

W odmianie nazw własnych i wyrazów pospolitych o znaczeniu osobowym pozostał nadal w użyciu wołacz w funkcji mianownika (np. *Władziu / teściu był*) oraz mianownik w funkcji wołacza: *tata!*, *Władek!* Dobrze zachowała się w narzędniku lm. rzeczowników miękkotematowych końcówka *-ami* (*niciami, ludziami*).

W odmianie przymiotnika istotne jest przekształcenie przymiotników miękkotematowych *dolni, górni, tylni, roczni* w twar-dotematowe: *dolny, górny, tylny* i *roczny*, oraz zanik form z *na-* w stopniu najwyższym (*na-lepszy, nowiency*).

Zmianie uległ repertuar zaimków, zaginęły np. *kaj, kajsi, czyjsi(k)*, zanikła również odmiana pierwotna zaimka *on* (*onego, onemu*).

Z użycia wyszły czasowniki na *-ować*, np. *pisować, wyrąbować, wymachować*, zaginęły też w rozkazniku końcówka 1. os. liczby podwójnej (*-va*) oraz zleksykalizowane formy trybu rozkazującego: *naści* (← *na + Ź + ci*), *niechoj* (= *niechaj*) *czy dzi* (← *widzi*).

ZMIANY SŁOWOTWÓRCZE

Zmiany w tym zakresie omówione są na przykładzie nazwisk żon i córek. W pierwszej grupie zanikły nazwy tworzone za pomocą sufiksu *-ina* (dawne *Domagalina* lub *Kukulczyzna* zostały zastąpione przez *Domagalowa* czy *Kukulkowa*⁵) oraz formy tworzone od imienia męża: *Antkowo, Wiechowo*, niekiedy poprzedzone imieniem małżonki (*Maryśka Wackowo*).

Nazwiska córek w okresie wcześniejszym tworzone były za pomocą różnych sufiksów: *-anka, -ka, -ówka, -ówna, -owa*. Dla okresu wcześniejszego charakterystyczna była różnorodność formantów pełniących tę samą funkcję, i tak np. córkę Pedryca nazywano: *Pedrycka, Pedrycówka, Pedrycówna, Irka Pedrycowa* lub *Irka Pedryc*, dziś dominuje forma ostatnia. Ewolucja nazwisk córek jest pokazana w trzech przekrojach czasowych: I. rok 1789 i 1799 (na podstawie parafialnych ksiąg ślubów), II. lata 1961–1962 i III. początek wieku XXI. W latach 1789 i 1799 nazwiska córek:

- nie były utożsamiane z nazwiskami ojców;
- od nazwisk kończących się na *-cki, -ski, -a* były tworzone za pomocą sufiksu *-anka*, w latach 60. XX wieku i obecnie są zgodne z nazwiskami matek (nazwiska na *-cki* i *-ski*) i ojców (nazwiska na *-a*);
- od nazwisk zakończonych na spółgłoskę były tworzone za pomocą sufiksu *-ka*, w latach 60. sposób ten był ograniczony do niektórych nazwisk (*Boruńka* : *Boruń*, *Cfortoska* : *Czwartos*) [Kupiszewski, Długosz 1962, 65], dziś tego typu nazwisk się nie tworzy. Podobne tendencje obserwuje się w stosunku do sufiksów *-ówka* i *-ówna*. W latach 60. grupa nazw utworzonych za pomocą sufiksu *-ówka* była najliczniej-

⁵ Formy jako oboczne notowane były już w latach 60. [Kupiszewski, Długosz 1962, 64].

sza (*Boruńufka* : *Boruń*, *Krafcufka* : *Krawiec*, *Lorkufka* : *Lorek*) [Kupiszewski, Długosz 1962, 65]. Dzisiaj nazwiska tego typu trafiają się sporadycznie i odnoszą się do osób nazwanych tak przed pół wiekiem.

Inną właściwością słowotwórczą badanej gwary jest współwystępowanie formacji obocznych o tym samym znaczeniu utworzonych za pomocą różnych sufiksów, np. *-arz* (*pszczelarz*) i *-nik* (*pszczelnik*) czy *-ówka* (*duchówka*) i *-nik* (*duśnik*).

ZMIANY LEKSYKALNE

K. Długosz-Kurczabowa wyrazy zapomniane rozpatruje w odniesieniu do rzeczywistości pozajęzykowej (w relacji do ich desygnatów, które wyszły z użycia lub które istnieją, ale zanikły ich nazwy) bądź rzeczywistości językowej (ze względu na ich relację do systemu języka zmiany te polegają na: zanikaniu archaizmów, ekspresywizmów lub jednego ze znaczeń wyrazu, zastępowaniu wyrazów gwarowych nazwami ogólnopolskimi, modyfikowaniu formy wyrazowej, zmianie treści wyrazowej lub ograniczeniu występowania wyrazu do frazeologizmu). Wymienione kryteria zadecydowały o podziale zapomnianego słownictwa na następujące grupy:

I. Nazwy nieużywane, nieznane (brak desygnatu), wśród nich są: a) nazwy sprzętów, naczyń, urządzeń i ich części, np. *chelszczki* 'wędzidło', *es* 'przyrząd w kształcie litery S do siekania kartofli', b) nazwy ubrań, np. *czułka* 'onuce', *szalnowka* 'rodzaj grubszej chustki', c) nazwy roślin, grzybów, np. *babie uszy* 'gatunek grzybów', *biel* 'gatunek grzybów z gatunku bedłkowatych', d) nazwy miejsc, np. *blech* 'miejsce, gdzie się bieli płótno', *bróg* 'stóg siana lub zboża', e) nazwy czynności, zwyczajów, np. *blechować* 'wybielać płótno', *razować* 'radlić pole', *wypiórka* 'darcie pierza', f) nazwy produktów, wytworów czynności, np. *bocheneczka* 'mały chlebek zrobiony z resztek ciasta', *machorka* 'tytoń'; g) nazwy zup, potraw, np. *garmotka* 'zagęszczona mąką zupa mleczna', *psiocha* 'potrawa z mąki', h) nazwy osób: *rajzowiec* 'człowiek wędrujący w poszukiwaniu pracy', *swat* 'pośrednik przy znalezieniu panny', i) varia, np. *granicha* 'maść krowy', *przygarstko*, *przygarście* 'miara: dwie garście'.

II. Nazwy nieużywane, biernie znane mieszkańcom, odnoszące się do realiów historycznych: a) związane z desygnatami typowymi dla określonej epoki historycznej, np. *baor* 'niemiecki gospodarz, u którego pracowali Polacy wywiezieni w czasie okupacji na przymusowe roboty', *kołchoźnik* 'głośnik radiowy w PRL', b) nazwy dawnych realiów wiejskich, np. *galy* 'kluski z tartych ziemniaków', *obrzyunki* 'buty z obciętymi cholewami', *sagan* 'duży żelazny garnek'.

III. Nazwy istniejących desygnatów wyparte przez inne wyrazy lub wyrażenia: a) nazwy konkretnych przedmiotów, roślin, potraw, chorób, osób, np. *chrzęścicha* przez *skrzyp*, *zaparzt* przez *dzbuk*, *zbuk*, *zepsute jajo*, b) nazwy czynności, np. *censerować* przez *krytykować*, *ganić*, *obga-*

dywać, cenzurować czy zmarszczać się przez zmierzchać się, ściemniać się, c) nazwy cech, nosicieli cech, np. czerwony⁶ przez rudy, rudzielec, drujki przez mdły, d) wyrażenia przymkowe, np. (włożyć buty) na przyboś przez na gołe nogi, bez skarpetek, (iść) na sagę przez na skos, na przelaj.

IV. Nazwy zachowane we frazeologizmach, np.: *bały* w zwrocie: *wytrzeszczać bały, chlapnąć w: chlapnąć sobie kielicha.*

V. Nazwy zachowane w zmodyfikowanej postaci (modyfikacje mają charakter morfologiczny, rzadziej fonetyczny), np.: *łaskomy* (: *łakomy*), *cu-brzyć się* (: *czubić się* ‘bić się, targać się za czuprynę’) czy *dupel* (: *dziupla*).

VI. Nazwy nieużywane, zabarwione emocjonalnie (szczególnie dotyczy to nazw nacechowanych negatywnie, przyczyną ich zaniku jest powolna neutralizacja ich ekspresji), np.: *ciekus* – z przyganą ‘kobieta złego prowadzenia’, *dziamać* – pejoratywnie ‘jeść głośno’, *spicnieć* – ze współczuciem ‘zmarnieć, źle wyglądać’.

VII. Nazwy nieużywane, niezastąpione innymi leksemami, mimo iż desygnat istnieje, co związane jest z innym dawniej niż obecnie postrzeganiem rzeczywistości, np. pora dnia nazwana *odwieczerz* (pomiędzy godziną 16 a 17) nadal istnieje, ale w języku nie ma swojej specjalnej nazwy, podobnie *podoknie* ‘część ściany poniżej okna’.

VIII. Nazwy, które uległy różnego typu zmianom semantycznym, w ich wyniku stały się nazwami nowych desygnatów, np. *bolączka* ‘mały wrzód, czyrak’ → ‘niewielki kłopot, smutnienie’, *kapuśniak* ‘bigos’ → ‘zupa z kapusty’, *kartoflanka* ‘woda z ugotowanych ziemniaków’ → ‘zupa kartoflana’.

IX. Wyrazy (archaizmy [Długosz-Kurczabowa 2005, 27]), które wyszły całkowicie z użycia, już w latach 60. były znane tylko najstarszemu pokoleniu. Ich miejsce zajęły leksemy występujące w języku ogólnym: *gdzieś za kajsik, przecież za adyć, tego roku za latoś czy widzi go za dzigo.*

Najbardziej wyrazistą w badanym okresie tendencją w ewolucji systemu leksykalnego tej gwary jest zastępowanie wyrazów gwarowych nazwami ogólnopolskimi.

Wydawany obecnie *Słownik gwary zagnańskiej*, ze *Wstępem* jej brata Kazimierza Długosza, *zawraca czas* – jak pisał we *Wstępie* do książki *Wyrazy, które intrygowały i które intrygują* [2015] Mirosław Bańko. Dla Krysztyny Długosz-Kurczabowej stanowił uwieńczenie prowadzonych przez nią – w latach 60. ubiegłego wieku i na początku XXI stulecia – badań, jest też wyrazem hołdu złożonym rodzinnej miejscowości. Polska leksykografia dialektologiczna wzbogaciła się o kolejne dzieło, które stanowi również kompendium wiedzy o regionie i jego najnowszej historii. Innowacją w stosunku do istniejących słowników gwarowych – a wynikająca

⁶ Słowo opatrzone przypisem: „W znaczeniu przenośnym ‘komunista’ dobrze zachowane”.

z zainteresowań K. Długosz-Kurczabowej etymologią – było zamieszczenie w nim objaśnień dotyczących pochodzenia nazw.⁷

Słownik jest ułożony alfabetycznie, zawiera ok. 5000 haseł (są nimi nazwy pospolite i własne). Weszło do niego słownictwo dyferencyjne, odmienne od słownictwa polszczyzny ogólnej. W słowniku znalazły się wyrazy, które nie zostały odnotowane w *Słowniku języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego (skrót: SJPDor) (np. *warkocznik* ‘widłak’; *żeniacz* ‘ten, kto chce się żenić’) lub są w nim odnotowane w odmiennej formie (np. *asfald* ‘asfalt’; *przygarstko* ‘przygarście’) bądź w innym znaczeniu: różnice dotyczą treści i zakresu znaczeniowego (np. *pęp*, *pep* ‘maślak, grzyb’, w SJPDor – ‘pępek, blizna po odpadnięciu pępownicy’; *ciukać* ‘dogadywać, ranić słowami’, w SJPDor – ‘uderzać czymś ostrym, bić niezbyt silnie’) oraz zabarwienia emocjonalnego (por. *ciuchcia* – neutralne ‘miejsca kolejka wąskotorowa’, w SJPDor – *żart[tobliwy]* *warsz[awski]*; *sikać* – neutralne, w SJPDor *wulg[arny]* ‘oddawać mocz’). Ze względu na taką metodę doboru haseł na końcu artykułu hasłowego podana jest informacja o występowaniu lub niewystępowaniu wyrazu w SJPDor. Drugiej części słownika o strukturze tematyczno-dynamicznej K. Długosz-Kurczabowa nie zdążyła opracować.

Dialektologia stanowiła poboczny obszar zainteresowań naukowych K. Długosz-Kurczabowej, jednak był to dla niej – ze względów osobistych – obszar niezmiernie ważny. Spośród artykułów poświęconych w całości problematyce dialektologicznej⁸ jedynie dwa, mające charakter sprawozdawczy i referujący [Długosz, Kupiszewski, Wójtowicz 1973; Długosz-Kurczabowa 1991], nie dotyczą gwary zagnańskiej. Dzięki porównaniu stanu gwary w dwu (w wypadku nazwisk nawet w trzech) przekrojach czasowych (lata 60. i początek wieku XXI) K. Długosz-Kurczabowa mogła wskazać w niej tendencje progresywne i regresywne. Za podstawową uznała tendencję do integracji gwary z potoczną odmianą polszczyzny ogólnej. Wiele swoistych cech gwarowych całkowicie zaginęło, nieliczne przetrwały w pojedynczych słowach. Autorka nie stawia tego pytania, ale prowokuje, by je postawić: czy język, którym posługują się mieszkańcy Zagnańska, to jeszcze gwara?

⁷ O potrzebie podawania informacji etymologicznych w słownikach gwarowych por. J. Waniakowa [2013].

⁸ Materiał gwarowy (z pracy W. Cyrana [1977]) został uwzględniony w artykule pt. *Formant -us w języku polskim* [Długosz-Kurczabowa 1981].

Bibliografia

- W. Cyran, 1977, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Wrocław.
- K. Długosz, 1962, *Porównanie dwóch wsi małopolskich w zakresie morfologii i słownictwa*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. W. Doroszewskiego, Uniwersytet Warszawski [mpis].
- K. Długosz, W. Kupiszewski, J. Wójtowicz, 1973, *Dialektologia na Zjazdach slawistycznych (I–VI)* [w:] S. Szlifarsztejnowa (red.), *Tematyka językoznawcza w programach Międzynarodowych Zjazdów Slawistów (1929–1968)*, Wrocław, s. 151–164.
- K. Długosz-Kurczabowa, 1981, *Formant -us w języku polskim*, „Slavia Occidentalis” t. 38, s. 15–32.
- , 1991, *Historia języka i dialektologia w dorobku naukowym Profesora Miecysława Szymczaka*, „Prace Filologiczne” t. XXXVI, s. 25–30.
- , 2002, *Moje spotkania* [w:] S. Cygan (red.), *Gwary dawniej i dziś. Prace ofiarowane Docent Wandzie Pomianowskiej*, Kielce, s. 33–36.
- , 2005, *Językowe procesy integracyjne (na materiale małopolskiej gwary wsi Chrusty)*, „Poradnik Językowy” z. 7, s. 23–31.
- , 2006, *Gwara Zagnańska pół wieku później* [w:] E. Kołodziejek (red.), *W kręgu polszczyzny dawnej i współczesnej. Księga ofiarowana dr. hab. Kazimierzowi Długoszowi profesorowi Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin, s. 95–112.
- , 2015, *O przemijaniu pewnych słów (na materiale gwary Zagnańska w województwie świętokrzyskim)* [w:] B. Falińska, H. Karaś (red.), *Studia Gwaroznawcze. Z zagadnień leksyki i słowotwórstwa*, t. II, Łomża, s. 27–49.
- , 2015, *Wyrazy, które intrygowały i które intrygują*, Warszawa.
- , *Słownik gwary zagnańskiej* [w druku].
- S. Dubisz, 2016, *Doktor Krystyna Długosz-Kurczabowa*, „Poradnik Językowy” z. 10, s. 99–101.
- H. Karaś, 2006, *O Doktor Krystynie Długosz-Kurczabowej „słów kilkoro”* [w:] H. Karaś (red.), *Czynić słowami. Studia ofiarowane Krystynie Długosz-Kurczabowej*, Warszawa, s. 9–15.
- W. Kupiszewski, K. Długosz, 1962, *Nazwiska żon, córek i synów w dwóch wsiach małopolskich*, „Poradnik Językowy” z. 2, s. 61–69.
- J. Waniakowa, 2013, „*Etymologiczny słownik gwar polskich*” – nowe zadanie w badaniach historyczno-porównawczych, „Polonica” t. XXXIII, s. 317–325.

Krystyna Długosz-Kurczabowa's studies of the Zagnańsk dialect

Summary

Dialectology was a secondary area of K. Długosz-Kurczabowa's scientific interests and yet it was an extremely important field to her for personal reasons. She began her academic adventure with her Master's thesis titled *Porównanie dwóch wsi małopolskich w zakresie morfologii i słownictwa* (A comparison of two Lesser Polish villages in terms of morphology and lexis) [1962]. One of them was her home village – Zagnańsk (Kielce Powiat), while the other – Książnice Wielkie (Kazimierza Wielka Powiat). She had not returned to the long-

abandoned dialectological research until the beginning of the 21st century. Its aim was to demonstrate the changes which had occurred in the Zagnańsk dialect over the past half century. The trend for integrating the dialect with the colloquial variant of standard Polish was found the most fundamental one by her. This is the subject matter to which she dedicated three papers (*Językowe procesy integracyjne (na materiale małopolskiej gwary wsi Chrusty)* (*Linguistic integration processes (on the material of the Lesser Polish dialect of the village of Chrusty)*) [2005], *O przemijaniu pewnych słów (na materiale gwary Zagnańska w województwie świętokrzyskim)* (*On disappearance of certain words (on the material of the dialect of Zagańsk in Świętokrzyskie Voivodship)*) [2015], *Gwara Zagnańska pół wieku później* (*The Zagańsk dialect half century later*) [2006]. She also prepared *Słownik gwary zagnańskiej* (*The dictionary of the Zagańsk dialect*). Its innovation in comparison to the existing dialect dictionaries consists in containing etymological explanations.

Trans. Monika Czarnačka